

SITUAȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN LIMBA MAGHIARĂ SUB REGIMUL LUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ*

Katalin Oanță**

Abstract: *The working paper focuses on the issue of education in Hungarian language in Romania, during the communist leadership, more specifically during Gheorghiu-Dej era. The period analyzed is one of a great importance from the perspective of decisions taken by the Romanian communist leadership in the field of education in the mother tongue, in general, in Hungarian, in particular. It is essential to know the reasons and mechanisms behind the measures adopted, especially during the end of the sixtieth and the beginning of the seventieth decades of the previous century, in order to better understand the background of some of the requests constantly expressed by the Hungarian minority living in Romania after 1989, which are supported by Hungary, as its kin-State, such as the reestablishment of a Hungarian university in our country.*

Keywords: Hungarian minority, education in mother tongue, Romanian-Hungarian relations, communism, the 1956 Revolution, nationalism.

Conducerea comunistă care a preluat puterea politică în România după Al Doilea Război Mondial a moștenit un sistem de învățământ în limba maghiară care se baza în special pe școlile de tip confesional. Rețeaua școlară a celor patru confesiuni (catolică, reformată, unitariană și evanghelică) includea un număr de 1041 unități de învățământ, ciclu primar și gimnazial. Funcționarea acestora era asigurată prin finanțare din fonduri bisericești¹.

Instituțiile în care se desfășura viața științifică a minorității maghiare din Transilvania, înainte de venirea comuniștilor la putere în România, au fost concentrate la Cluj-Napoca. Este vorba de trei instituții de vârf: Societatea Muzeului Ardelean, Universitatea „Ferenc József” (Franz Iosif) și Institutul Științific Ardelean².

Situația corpului didactic maghiar în momentul revenirii Transilvaniei de Nord sub administrație românească nu era tocmai bună, fiind afectată de părăsirea României de către un număr important de profesori și funcționari maghiari odată cu

* O versiune mai detaliată a lucrării de față se găsește în teza de doctorat, Katalin Oanță (Prunel), *Politică, ideologie și educație în relațiile diplomatice româno-ungare. 1956-1965*, prezentată public în 10 iulie 2014, la Institutul de Istorie „G. Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca.

** Dr., diplomat (grad secretar II), Ministerul Afacerilor Externe al României; e-mail: katy_pro@yahoo.com

¹ Apud Endre Barabás, *A magyar iskolaügy helyzete Romániában 1918-1940 [Situația învățământului maghiar din România]*, „Kisebbségi Körlevél”, 1943, p. 271-286, 351-363 în *Raport final al Comisiei Prezidențiale pentru studierea comunismului în România (infra: Raport final ...)*, București, Edit. Humanitas, 2007, p. 333.

² *Raport final ...*, p. 333.

retragerea trupelor horthyste, ceea ce a creat o serie de disfuncționalități în sistemul școlilor maghiare de toate gradele. Nu întâmplător, după cum remarcă cercetătorul Lucian Nastasă-Kovács, unele dintre cele mai insistente solicitări adresate de către Uniunea Populară Maghiară guvernelor de la București au vizat, în acea perioadă: plata salariilor, garantarea posturilor și crearea unui minimum de condiții pentru continuarea funcționării unităților de învățământ cu limba de predare maghiară³.

În primii ani care au urmat celei de-a doua conflagrații mondiale, liderii comuniști de la București au acceptat luarea unor decizii favorabile minorităților naționale, mai ales în favoarea celei mai numeroase – cea maghiară –, ca măsură menită să contribuie la consolidarea puterii regimului comunist. Astfel, în 1945 s-a înființat, la Cluj-Napoca, Universitatea „János Bolyai” cu limba de predare maghiară, cu patru facultăți: literatură și filosofie, drept și economie, științele naturii, respectiv medicină⁴. În 1948, a fost creată o facultate în cadrul Institutului Agronomic de la Cluj, iar la Târgu-Mureș un institut de teatru, ambele cu predare în limba maghiară. Tot la Târgu-Mureș, s-a înființat, în 1949, Institutul de Medicină și Farmacie cu limba de predare maghiară⁵.

În același timp însă, reforma învățământului din 1948 a avut multe consecințe negative și asupra sistemului educațional cu predare în limba maghiară, prin naționalizarea unităților școlare confesionale, ceea ce a dus la pierderea autonomiei relative a rețelei școlare cu predare în limba maternă. Aplicarea prevederilor noului cadru legislativ adoptat în august 1948 (legile cultelor și învățământului) a însemnat desființarea unei întregi rețele educaționale bazate pe unități școlare confesionale. Au fost naționalizate un număr de 468 unități catolice, 531 reformate, 34 unitariene, 8 evanghelice, iar averile acestora au fost trecute în patrimoniul de stat⁶. În plus, trebuie menționat și faptul că nu a existat în acea perioadă învățământ profesional în limba maghiară (nici în alte limbi ale minorităților), prevederi referitoare la acesta fiind omise din toate legile privind organizarea învățământului tehnic (1955, 1966, 1968)⁷.

Contraofensiva unor prelați în frunte cu episcopul catolic de Alba Iulia, Márton Áron, alături de intelectuali, a urmărit plasarea în diferite instituții școlare

³ *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)* (infra: *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...*), coord. Lucian Nastasă, seria Diversitate etnoculturală în România, Cluj-Napoca, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003, p. 37-38.

⁴ *A kolozsvári egyetem története [Istoria universității din Cluj]*, <http://www.bolyai.eu/tortenet.php?m=2>

⁵ Arhivele Naționale ale României (infra: ANR), Referat cu privire la învățământul în limbile naționalităților conlocuitoare, dosar CC al PCR, fond Cancelarie, nr. 15/1959, f. 26.

⁶ *Apud G. Vincze, Illúziók és csalodások [Iluzii și decepții]*, Miercurea-Ciuc, Status, 1999, p. 196 în *Raport final ...*, p. 344. Vezi și G. Vincze, *A romániai magyar kisebbség oktatástügye 1944 és 1989 között, II. rész: 1948-1965 [Problema învățământului minorității maghiare din România între 1944 și 1989, partea a II-a: 1948-1965]*, <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=7&cikk=M970327.HTM>

⁷ *Raport final ...*, p. 344. La începutul anilor 1970 au fost înființate câteva clase profesionale, însă după doar câțiva ani acestea au început să fie desființate sau transformate în clase cu predare în limba română.

maghiare a cât mai multor membri ai „Actio Catolica” (structură-umbrelă a diverselor organizații catolice), precum și susținerea preoților fideli, care erau împotriva ideii de a se crea o „Biserică Catolică Națională”⁸. În iulie 1948 a urmat, însă, denunțarea Concordatului cu Vaticanul, iar la 21 iunie 1949, episcopul Márton Áron a fost reținut, aceeași măsură fiind aplicată la doar trei zile distanță și împotriva episcopului catolic de Iași, Anton Durcovici⁹. Ororile temnițelor au fost cunoscute și de către preoții și cantorii care au predicat, respectiv au cântat în limba maghiară și au susținut învățământul în această limbă în localitățile de ceangăi, unii elaborând chiar manuale în acest sens¹⁰.

Totodată, decizia Biroului Politic al Partidului Muncitoresc Român (PMR) din 12 decembrie 1948 privind problema minorităților deschide calea unui val de epurări, având ca victime o serie de intelectuali maghiari. Acuzele aduse acestora de autoritățile române au fost de *naționalism* și *izolare*¹¹. Printre cei vizați de organele de supraveghere s-au aflat și persoane care de-a lungul timpului și-au arătat atașamentul față de ideile comuniste și chiar au slujit cu o anume perseverență acțiunea de „conviețuire pașnică” între români și maghiari, cum ar fi: Gyárfás Kurkó (artizanal transformării MADOSZ în Uniunea Populară Maghiară, al cărei președinte a fost până în 1947), Lajos Csögör (rectorul Universității de Medicină din Târgu-Mureș), Lajos Jordáky, István Lakatos, János Demeter (profesor universitar, arestat și închis în 1950, eliberat și reabilitat în 1956)¹², Edgár Balogh (profesor universitar, rectorul Universității „Bolyai” în 1948, arestat în 1949 și reabilitat în 1956) ș.a.

Dacă János Demeter și Lajos Jordáky au fost reabilitați, prin politica de amnistiere ocazionată de aniversarea a 10 ani de existență a Universității „J. Bolyai”, și reîncadrați în învățământul superior, nu aceeași soartă au avut-o alți vechi „tovarăși de drum”, cum ar fi Gyárfás Kurkó și István Lakatos. Aceștia au fost excluși cu totul și condamnați la 25 ani de muncă silnică, la începutul anilor 1950. În cazul lui István Lakatos s-a invocat faptul că a fost membru al Comitetului Maghiar din Partidul Social-Democrat și adept al „autonomismului” Transilvaniei, respectiv a susținut ideea menținerii sistemului cooperatist ardelean, cu tradiție în regiune, în timp ce lui Gyárfás Kurkó i s-a reproșat că a promovat o politică „neprincipială” în ceea ce privește „unitatea maghiară”¹³.

Crearea Regiunii Autonome Maghiare în 1952 a provocat o serie de frustrări în rândul intelectualilor maghiari din Cluj, care au văzut cum, din rațiuni

⁸ *Apud* Ioan-Marius Bucur, Lavinia Stan, *Persecuția Bisericii catolice din România*, Cluj, Edit. Napoca Star, 2002, p. 74-77 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 34.

⁹ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 34.

¹⁰ *Ibidem*, p. 36.

¹¹ Gábor Vincze, *Változás a Román Munkáspárt magyarságpolitikájában: a kolozsvári magyar nyelvű felsőoktatás felmorzsolása (1950–1959) [Schimbare în politica PMR față de minoritatea maghiară: fărâmițarea învățământului superior clujean în limba maghiară, (1950-1959)]*, <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1997&honap=4&cikk=6036>

¹² *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 28.

¹³ *Ibidem*, p. 670.

administrative, unele instituții culturale de tradiție au fost transferate la Târgu-Mureș¹⁴.

Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), din februarie 1956, și-a pus amprenta și asupra raportării autorităților române față de minoritatea maghiară. Interesul tot mai ridicat față de minoritatea maghiară s-a concretizat printr-o serie de propuneri, la nivelul Biroului Politic al Comitetului Central (CC) al PMR, în septembrie 1956, care vizau modificări substanțiale, cu incidență asupra intelectualității și promovării culturii specifice: reactivarea comisiei ce se ocupa de literatura maghiară în cadrul Uniunii Scriitorilor și numirea lui Ferenc Szemlér ca secretar al acesteia din urmă; acordarea în cadrul publicațiilor românești de spațiu distinct literaturii naționalităților; elaborarea istoriei literaturii naționalităților conlocuitoare, începând cu 23 august 1944, în cadrul proiectatei istorii a literaturii poporului român; tipărirea de către Academia Română a unor lucrări științifice în limba maghiară; extinderea rețelei de edituri în limba maghiară; angajarea unor personalități maghiare la Universitatea „Bolyai”, respectiv cooptarea unora ca membri ai Academiei RPR; îmbunătățirea rețelei de școli în limba maghiară; reluarea dialogului cu unii lideri maghiari care au fost marginalizați sau chiar închiși (Edgár Balogh, János Demeter, Lajos Jordáky ș.a.)¹⁵.

Influențele revoluției din 1956 din Ungaria asupra relațiilor conducerii comuniste române cu minoritatea maghiară din România sunt evidente¹⁶. După cum arată Zoltán Szász în prefața lucrării *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)*, anul 1956 a fost un an de cotitură, din perspectiva raportării autorităților române la minoritatea maghiară, care va juca rolul unui „inamic” mai mare și mai concret în ecuația construirii socialismului în România. Etnicii maghiari devin, de acum încolo, cobai, subiecți ai unor compromisuri culturale viclene, dar, în același timp, ai unor retorsiuni dure¹⁷. În aceeași logică, Rafael-Dorian Chelaru, în studiul *Crearea Universității „Babeș-Bolyai” și reforma învățământului în limba minorităților. Cazul János Fazekas*, evidențiază asocierea iredentismului maghiar față de Transilvania cu problema românizării învățământului minoritar, invocând ca exemplu însemnările

¹⁴ Arhivele de Stat Maghiare, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Ungariei (infra: MOL, KÜM), Argyelán Sándor látogatása Kolozsvárott [Vizita la Cluj a lui Sándor Argyelán], Ambasada RPU la București, nr. 100/58, 19 aprilie 1958, strict secret, cutia XIX-J-33-a 11, f. 4.

¹⁵ *Apud* Extras din protocolul ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 18 septembrie 1956, ANR, CC al PCR Cancelarie, dos. 99/1956, f. 25-27 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 47-48 și 135-136.

¹⁶ Conform datelor vehiculate de C. Troncotă, ar fi fost arestate, anchetate și deferite justiției 88 persoane (80 studenți, două cadre didactice universitare, un profesor de școală generală, doi elevi de liceu și trei muncitori). Dintre aceștia, 80 persoane au fost condamnate, 7 achitate și într-un caz instanța s-a pronunțat pentru suspendarea pedepsei. În perioada 1962-1964 au fost emise 4 decrete de grațiere, de care au beneficiat 18 persoane. Vezi Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*, București, Edit. „Ion Cristoiu”, 1999, p. 445.

¹⁷ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 8.

lui Gh. Gheorghiu Dej, secretarul general al PMR, pe verso-ul raportului ședinței Biroului Politic al Comitetului Central al PMR din 20-23 aprilie 1959: „în problema Transilvaniei nu este de acord cu felul naționalist cum pun chestiunea noii conducători din RPU [Republica Populară Ungară, n.n.]”¹⁸ R. D. Chelaru consideră că interpretarea ecourilor din România ale revoluției din 1956 din Ungaria prin prisma sensibilității maghiare, ca manifestări naționaliste, a fost o etichetă foarte comodă, deoarece nu implica niciun fel de responsabilitate a PMR și oferea un spațiu larg de manipulare publică foarte util pentru legitimarea oricăror eventuale acțiuni represive¹⁹. În același timp, trebuie amintită aici observația lui G. Vincze, conform căreia românizarea școlilor minoritare (maghiare, germane etc.) nu a fost o consecință directă a revoluției din Ungaria, deja în iulie 1956 existând o hotărâre de guvern care stabilea înființarea de clase de limba română în școlile cu predare în limba maternă a minorităților²⁰.

În perioada imediat următoare revoluției din Ungaria a fost declanșată o aprigă campanie de propagandă și supraveghere, fiind organizate numeroase ședințe de partid și sindicat, pentru analizarea situației din Ungaria, orice disfuncționalitate fiind pusă pe seama „naționaliștilor”. Scopul suprem era salvarea puterii comuniste, pentru care putea fi utilizată, ca strategie, inclusiv vrajba interetnică²¹.

Valul de simpatie față de revoluția din Ungaria s-a datorat, în opinia PMR, politiciii necorespunzătoare față de naționalitățile conlocuitoare. Și cum protestatarii fuseseră în marea lor majoritate tineri, conducerea comunistă română a ajuns la concluzia că existența unor instituții de învățământ cu predare în limbile minorităților a fost o gravă eroare, acestea devenind focare ale *naționalismului* maghiar și ale *separatismului*. Prin urmare, alături de cler, reprezentanții corpului didactic au devenit, în mod special, țintele serviciilor de urmărire ale Securității, fiind suspectați că agită tineretul împotriva conviețuirii cu poporul român²².

Asistăm deja în primele zile de la izbucnirea revoluției din Ungaria la arestări în rândul studenților din Cluj, mai ales ale celor de etnie maghiară, acuzați de încercări de a capacita și studențimea română²³. De exemplu, la 24 octombrie 1956,

¹⁸ ANR, CC al PCR, fond Cancelarie, dosar nr. 15/1959, f. 21 (verso); Rafael-Dorian Chelaru, *Crearea Universității „Babeș-Bolyai” și reforma învățământului în limba minorităților. Cazul János Fazekas în Anii 1954-1960: Fluxurile și refluxurile stalinismului* (infra: *Anii 1954-1960..*), ed. Romulus Rusan, București, Fundația Academia Civică (Analele Sighet, 8), 2000, comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetul Marmației (2-4 iulie 2000), p. 830.

¹⁹ Rafael-Dorian Chelaru, *op. cit.* in *loc. cit.*, p. 822.

²⁰ G. Vincze, *Történeti kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944-1989* [Traectorii politice forțate – Realpolitici minoritare II. Documente pentru studierea minorității maghiare din România 1944-1989], Miercurea Ciuc, Edit. Pro Print, 2003, p. XXII.

²¹ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 49-50.

²² *Raport final ...*, p. 337.

²³ *Apud* Mircea Popa, *Evenimentele politice de la Cluj din preajma și din timpul revoluției din Ungaria din 1956*, anexa a II-a la vol. Ioana Boca, 1956, *an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, p. 407-438 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 49.

au fost arestați doi studenți ai Institutului de Arte „Ion Andreescu” din Cluj, Imre Balázs și Arisztid Tirnován, deoarece organizaseră în aceeași zi o ședință în cadrul Institutului. Printre cele cinci puncte de revendicări ale studenților Institutului de Arte din Cluj s-au numărat: autonomie universitară, permisiunea ca organizațiile studențești să poată intra în contact nu doar cu cele din estul Europei, ci și cu cele occidentale, precum și să devină facultative o serie de discipline cum ar fi: marxismul, limba rusă și pedagogia²⁴. Solicitări asemănătoare au avut și studenții Facultății de Filosofie din cadrul Universității „János Bolyai” din Cluj. Revendicările studenților au fost nu doar de natură politică, ci și legate de proasta administrare și condițiile improprie studiului, ceea ce va determina luarea unor măsuri de către conducerea comunistă română pentru a îmbunătăți calitatea vieții studențești²⁵. Colegii lor de la Institutul de Arte „Ion Andreescu” au fost condamnați de către Tribunalul militar din Cluj, în decembrie 1956, la mulți ani de închisoare, aceeași pedeapsă fiindu-le aplicată și studenților de la Universitatea „Bolyai”, în aprilie 1957 (este vorba de István Várhegyi, György Koczka, Kálmán Kelemen și Benedek Nagy). Arestările au continuat și în primăvara anului 1957, fiind vizați profesori (Lajos Jordáky, András Bereczki, Gyula Dávid ș.a.), respectiv studenți²⁶.

Controlul instituit asupra mediilor formative superioare s-a tradus, de asemenea, prin evaluarea unor cadre didactice, accentul fiind pus mai puțin pe aspecte legate de profesionalism, cât mai ales pe atitudinile din zilele revoluției ungare și pe loialitatea față de partid. În plus, Ministerul Învățământului și Culturii și inspectoratele regionale au inițiat o amplă campanie de inspecție prin școlile de limbă maghiară, în rapoartele întocmite fiind consemnate aspecte legate de dosarul de cadre al profesorilor, inclusiv cuantificarea lexicului românesc utilizat de elevi²⁷.

Cei găsiți cu nereguli își vor pierde posturile, acțiunea încadrându-se într-un fenomen mai general de epurare²⁸. În decurs de un an au fost excluși din partid aproximativ 400 membri de etnie maghiară din Cluj și 30 din Târgu-Mureș, în timp ce în Regiunea Autonomă Maghiară au fost arestați 12 preoți, iar 120 profesori și învățători și-au pierdut locurile de muncă pentru „concepțiile lor de dreapta”²⁹.

²⁴ Apud Erdélyi Magyarság [Maghiarimea ardeleană], 12 noiembrie 1992, nr. 1 – extras din sentința Arisztid Tirnován în Gábor Vincze, *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között, II. rész: 1948-1965*, <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=7&cikk=M970327.HTM>

²⁵ Almira Țentea, *Aspecte ale mersului Universității din Cluj la sfârșitul anilor '50 în Anii 1954-1960 ...*, p. 780.

²⁵ Ibidem, p. 781.

²⁶ Apud Zoltán Tófalvi, 1956 – koncepciók perek Erdélyben. *A Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok [1956 – procese de concepție în Transilvania. Din istoria populației maghiare din județul Mureș. Studii]*, ed. Sándor Pál-Antal și Miklós Szabó, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 1997, în Gábor Vincze, *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között, II. rész: 1948-1965*, p. 281-291.

²⁷ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...*, p. 51.

²⁸ Ibidem, p. 50.

²⁹ MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-27/a-004281/3-1958 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 51.

Tot ca măsură de creștere și eficientizare a controlului asupra rețelei de învățământ și a producției culturale în limba maghiară a fost creat un departament pentru naționalități în cadrul Ministerului Învățământului și Culturii. Director general al acestui departament a fost numit László Bányai.

Printre restricțiile impuse după revoluția din Ungaria s-a regăsit și cea privind regimul călătoriilor, aspect ce a afectat, implicit, schimburile și contactele de profesori, respectiv elevi/studenți. Efectele negative de restrângere excesivă a trecerii frontierelor au fost, ulterior, doar cu greu și treptat depășite în relațiile româno-ungare, fiind un subiect arhi-prezent pe agenda bilaterală. „Partea negativă a vizitelor prea dese” în România, inclusiv din partea unor studenți și profesori din Ungaria, ocazionată de eliminarea vizelor pentru trecerea frontierei comune româno-ungare în anul 1956, era vehiculată nu doar de partea română. Amintind vizitele reciproce ale unor delegații de studenți și profesori ai Universității din Debrecen, respectiv ai universităților din Cluj, din vara anului 1956, Zoltán Komocsin, membru supleant al Biroului Politic al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar (PMSU) și prim secretar al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist, a arătat că „astfel de vizite nu sunt de dorit”, deoarece cu ocazia lor „s-au stimulat și mai mult manifestările naționaliste de ambele părți”³⁰.

După o scurtă perioadă de relativ calm (din vara anului 1957 până la jumătatea anului următor), a început un nou val de arestări în masă. Conform datelor vehiculate de ambasadorul Ungariei la București, Ferenc Keleti, cercetătorul Gábor Vincze este de părere că acest al doilea val a afectat cel mai mult corpul profesoral maghiar, elevii și studenții, înscriindu-se în seria de arestări realizate în România prin care au fost alimentate taberele de muncă silnică de la Dunăre. Potrivit istoricului István Balla Gagyí, între 1957 și 1958 au fost condamnați aproximativ 28-30 studenți clujeni, dintre care 11 erau de la Universitatea „Bolyai”³¹. De asemenea, au fost trimiși la închisoare, în perioada 1957-1959, un număr de 28 profesori și studenți unitarieni, evanghelici și reformați de la Institutul Teologic Protestant³².

Gábor Vincze evidențiază că nu de puține ori au fost fabricate „procesе”, cu scopul de intimidare a populației maghiare, și exemplifică prin cazul de la Miercurea-Ciuc, unde în aprilie 1959 au fost arestați și condamnați la 3-15 ani închisoare șase profesori și cinci elevi ai Liceului nr. 1 din oraș, sub acuza „subversiune”.

³⁰ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe ale României (infra: AMAE), extras din nota de convorbire cu tov. Komocsin Zoltán din 8 iunie 1959, Ambasada RPR la Budapesta, nr. 640/a, 10 iunie 1959, strict secret, transmis, conform scrierii olografe, Secției externe din dispoziția ministrului A. Bunaciu, dosar Ungaria, problema 20/1959, vol. II, f. 175.

³¹ Gábor Vincze, *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között, II. rész: 1948-1965*, p. 8.

³² *Apud* Akik imádkoztak üldözöikért [Cei care s-au rugat pentru prigonitorii lor], ed. László Miklós, vol. 2, Kolozsvár, 1996, în Gábor Vincze, *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között, II. rész: 1948-1965*, p. 5-60.

Una dintre consecințele măsurilor luate de autoritățile române în anii care au urmat revoluției ungare din 1956 a fost intrarea în pasivitate a studenților. Vorbind în mod particular despre studenții clujeni, profesorul universitar Elemér Jancsó arăta, în 1958, că starea pasivă se constata mai ales când era vorba de participarea la vreo acțiune în care se abordau teme politice sau sociale³³.

Intimidările și exercitarea de presiune asupra profesorilor maghiari au continuat și în primii ani ai decadei a șaptea a secolului trecut. Gábor Vincze aduce în discuție declarațiile unor locuitori din Oradea, potrivit cărora „cea mai periculoasă funcție în Oradea era cea de profesor de literatură maghiară”³⁴.

Unul dintre cele mai grave atentate la adresa învățământului cu predare în limba maghiară a fost desființarea Universității „János Bolyai” din Cluj, subiect pe care îl voi dezvolta în cele ce urmează. În afară de aceasta, s-a decis unificarea școlilor cu predare în limba maternă cu cele românești, măsură care însă nu a fost percepută negativ de către partea ungară, fiind oferită, de către Ambasada RPU la București, o explicație care prelua aproape integral elementele poziției autorităților române: „școlile separate cu predare în limba maternă nu au asigurat, în ciuda caracterului socialist, progresul în spiritul internaționalismului proletar, nici eliminarea izolării naționalităților.”³⁵

Tot în anul 1959 a fost luată o măsură de creștere a numărului de ore de limba română în cazul claselor cu predare în limba maternă. După cum nota ambasadorul Keleti, în noul an școlar care a debutat la 15 septembrie 1959, în Școala generală maghiară din capitala RPR, de la 2 ore pe săptămână de limba română s-a ajuns la câte 6 ore, măsură care alături de anunțarea faptului că istoria și geografia vor fi predate în limba română a creat surprindere în rândul elevilor și părinților³⁶.

Analiza situației statistice a învățământului în limba maghiară în prima jumătate a deceniului al șaptelea al secolului trecut denotă o tendință de reducere a numărului de școli (1.638/1960-1961; 1.613/1961-1962; 1.563/1962-1963; 1.515/1963-1964), ca și a numărului de elevi înscriși în ciclul primar (117.302/1960-1961; 114.860/1961-1962; 112.277/1962-1963; 108.832/1963-1964). În învățământul superior erau înscriși, în 1964, la Cluj, 2.799 studenți maghiari,

³³ MOL, KÜM, Argyelán Sándor látogatása Kolozsvárott [Vizita la Cluj a lui Sándor Argyelán], Ambasada RPU la București, nr. 100/58, 19 aprilie 1958, strict secret, cutia XIX-J-33-a 11, f. 7. Discuția a avut loc între diplomatul maghiar Argyelán și profesorul universitar Elemér Jancsó.

³⁴ MOL, MDP-MSZMP, fond 288, 32/1963/4 in G. Vincze, *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között, II. rész: 1948-1965*.

³⁵ MOL, KÜM, A román közoktatás fejlődése [Dezvoltarea învățământului public românesc], Ambasada RPU la București, nr. 270/1959.sz.t., 19 august 1959, strict secret, cutia XIX-J-33-a 15 România, f. 12.

³⁶ MOL, KÜM, Informații mărunte privind probleme ale minorității maghiare din România, Ambasada RPU la București, nr. 295/1959.sz.t., 26 septembrie 1959, strict secret, cutia XIX-J-1-f Rom 15, 1945-1964, p. 2.

care reprezentau 22% din totalul studenților clujeni, iar la Târgu-Mureș, 1.756 studenți, majoritatea fiind maghiari. O scădere drastică a înregistrat editarea de cărți și manuale școlare în limba maghiară, mai ales în domeniul tehnic: în anul 1962 s-au publicat 38 titluri în domeniul literaturii politice și social-economice, într-un tiraj de 222.650, în timp ce în 1963, 37 titluri, în 169.000 exemplare, iar în 1964, 36 titluri, într-un tiraj de 133.700; literatura tehnică și științifică: în 1962, 30 titluri, în 163.050 exemplare; în 1963, 21 titluri, într-un tiraj de 109.500, iar în 1964, doar 15 titluri, în doar 46.800 exemplare; manuale școlare: 136 titluri în tiraj de 1.843.300 (1962); 116 titluri, în 1.752.700 exemplare (1963); 82 titluri, în tiraj de 1.049.300 (1964). O situație mai bună au avut-o cărțile de limba maghiară din domeniul beletristic, unde s-a înregistrat chiar o ușoară majorare a numărului de titluri și exemplare față de anii anteriori³⁷.

În ceea ce privește calitatea învățământului în limba maghiară, profesorul Edgár Balogh observa, încă din anul 1957, pe baza experienței pe care a avut-o cu prilejul examenului de bacalaureat desfășurat în cadrul Liceului „Bolyai Farkas” din Târgu-Mureș, că studierea materiilor de învățământ umane era deficitară comparativ cu cea a materiilor reale. Rezultate slabe s-au înregistrat în domeniul literar, cauza identificată, cu care și-a exprimat acordul și ambasadorul RPU la București, fiind lipsa de manuale corespunzătoare. Tot Balogh scria, în numărul din 15 iulie 1957 al ziarului „Utunk” din Cluj, că cele mai slabe rezultate le-au avut absolvenții în domeniul istoriei, manualul după care se desfășura procesul educativ fiind criticat de câțiva ani din cauza unor referințe șovine, „fără însă ca cineva să își fi exprimat serios dorința de a corecta ideile eronate ale acestuia și să sprijine astfel elevii de liceu să cunoască în mod corect istoria proprie”, a Transilvaniei și a poporului maghiar³⁸. În plus, Balogh nota că rezultate foarte bune au fost obținute mai ales de către elevii proveniți din familii de intelectuali burghezi, în timp ce la polul opus s-au situat copiii din mediul rural, situație determinată de progresele foarte reduse ale construcției socialismului în agricultură, în condițiile în care majoritatea maghiarilor din Transilvania erau activi în acest domeniu. Constatările lui Balogh legate de actul de educație arată că „la Târgu-Mureș am examinat nemaipomenit în domeniile științelor naturale și matematicii, rezultatul privind limbile și literatura este mediocru, iar slab în ceea ce privește istoria. La pedagogie, în schimb, am rămas corigenți”³⁹.

Pe lângă restrângerea numărului instituțiilor școlare cu predare în limba maghiară, s-a redus drastic și numărul profesorilor maghiari. Unii s-au sinucis, cum a fost cazul lui László Szabédi (18 aprilie 1959), alții au decis să părăsească

³⁷ ANR, Activitatea culturală în limba maghiară, CC al PCR, Relații Externe, dosar nr. 37/1964, vol. II, f. 68-69.

³⁸ MOL, KÜM, Articolul lui Balogh Edgár despre absolvenții de bacalaureat, Ambasada RPU la București, nr. 213/szig.titk.-1957, 10 octombrie 1957, strict secret, cutia XIX-J-1-f Rom 15 (1945-1964), p. 1-2.

³⁹ *Ibidem*, p. 2-3.

România în favoarea Ungariei. După cum era informat Ministerul de Interne ungar de către Ministerul de Externe al RPU, pe baza comunicărilor Ambasadei RPU la București, numeroși profesori universitari și asistenți ai acestora de la Institutul de Medicină și Farmacie din Târgu-Mureș și-au depus solicitările de stabilire în Ungaria, motivul invocat fiind acela de a se elibera de atmosfera tensionată și plină de nervozitate care se înregistra în instituția de învățământ respectivă. De notat că recomandarea MAE ungar către Ministerul de Interne al RPU legat de solicitările de relocare a cadrelor didactice de naționalitate maghiară și cetățenie română viza accelerarea procedurilor față de ritmul utilizat în cazurile obișnuite⁴⁰.

Amintesc, în context, și problema **manualelor școlare**. Trebuie precizat că manualele pentru școlile de cultură generală s-au elaborat, începând cu 1951, de către Editura de Stat Didactică și Pedagogică. Aprobarea pentru apariția manualelor a fost dată, până în 1957, de către ministrul Învățământului sau un adjunct al acestuia, pe baza unui aviz al consiliului Direcției generale a învățământului din cadrul Ministerului de profil. Procedura a fost modificată la 16 mai 1957, în vederea simplificării ei, printr-un ordin al ministrului Miron Constantinescu, sarcina și răspunderea pentru elaborarea manualelor revenind exclusiv Editurii Didactice și Pedagogice. Ca o consecință a criticilor tot mai numeroase datorate nesatisfacerii exigențelor de ordin politic și ideologic, această sarcină i-a revenit din nou Ministerului Învățământului, respectiv unui serviciu al manualelor școlare din cadrul Direcției generale a învățământului de cultură generală (ordin al ministrului Atanasie Joia, 8 ianuarie 1959). Noua procedură a prevăzut ca programele școlare să fie aprobate de Ministerul Învățământului doar în baza dezbaterii lor în Consiliul superior al școlilor. În cazul elaborării manualelor, lucrurile s-au complicat: pe lângă serviciul manualelor școlare s-au înființat o serie de comisii pe obiecte (formate din profesori universitari, cercetători științifici, cadre didactice din învățământul mediu, numiți prin ordin al ministrului); aprobarea manualelor se realiza, pe baza referatelor de la comisii, de către directorul general, respectiv de către ministru în cazul în care se ridicau probleme politico-ideologice; manualele erau analizate în paralel și de către un grup nou înființat pe lângă Secția Școli a CC al PMR; până la etapa „bun de cules” mai trebuiau îndeplinite o serie de detalii⁴¹.

⁴⁰ MOL, KÜM, Relocarea colaboratorilor științifici ai Universității de Medicină din Târgu-Mureș, informare din partea Ministerului de Externe ungar către Ministerul de Interne al RPU, nr. 005271/1963.Sz.t., 18 iulie 1963, realizată pe baza informării Ambasadei RPU la București (nr. 328/1963.sz.t., 27 iunie 1963), strict secret, cutia XIX-J-1-j 33 România (1945-1964), 260 tétel 1959-1964, p. 1. Dintre cele trei cazuri înregistrate după februarie 1963, cel al dr. Anna Nagy/Fekete Tiborné, asistent universitar anatomist, a fost soluționat pozitiv, cel al dr. Iván Krepsz, profesor de radiologie, se afla în analiză, iar cel al dr. Kornél Márkus, asistent universitar în probleme de cardiologie, a fost respins. În afară de acestea, numeroase cadre didactice de la același institut și-au exprimat verbal intenția de a părăsi RPR pentru a se stabili în RPU.

⁴¹ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ..., p. 358.*

Unii profesori universitari clujeni deplâneau, în 1958, faptul că nu se ajunsese încă la uniformizarea predării literaturii și limbii maghiare în România și Ungaria, profesorii maghiari din țara noastră fiind nevoiți să se descurce singuri, în condițiile în care nu se primeau manuale și cărți de specialitate, specialiștilor tineri nu li se permitea să se deplaseze în Ungaria, nu erau cunoscute rezultatele recentelor cercetări, fiind cenzurată și publicarea studiilor realizate în România⁴².

În 1958 au început o serie de „demascări” ale conținutului „naționalist” al unor manuale, cum a fost cazul *Culegerii de texte din literatura maghiară* pentru clasa a X-a. A fost organizată o ședință, la 5 septembrie 1958, pentru dezbaterea problemei *Culegerii*, cu participarea lui Leonte Răutu, János Fazekas, precum și a persoanelor care se ocupă de acest manual, în care au fost prezentate o serie de referate privind diverse texte literare care conțineau referiri cu conotații naționaliste și revizioniste. În discuții a fost amintit și *Manualul de limbă și literatură maghiară pentru clasa a IX-a*. Măsurile decise au vizat: oprirea și distrugerea întregului stoc privind *Culegerea pentru clasa a X-a* și elaborarea unei *culegeri* noi; refacerea, prin înlocuirea paginilor cu conținut necorespunzător, a *Manualului pentru clasa a IX-a* menționat mai sus; sancțiuni disciplinare: retrogradare (A. Antal), pierderea funcției (B. Agoston, Clara Conachi), chiar concediere, imputarea a câte 1-3 salarii lunare (L. Bányai, Gyula Csehi, ș.a.); desființarea Subredacției Cluj a Editurii Didactice⁴³.

Problema manualelor a fost abordată și în ședința din 30 martie 1959, pe baza unui referat privind *Manualul de gramatică pentru clasa a VI-a pentru școlile cu predare în limba maghiară*, „caz simptomatic pentru conotația dată acestei preconizate reforme în învățământ, fiind folosit implicit ca argument pentru necesitatea acesteia”⁴⁴. Și acest manual a fost scos de pe piață, iar cei care l-au redactat (fără să fi figurat ca autori: Ferenc Gazda, Miklós Fehér, Jenő Nagy) au fost înlăturați din posturi, arestați și anchetați pentru „activitate contrarevoluționară”. László Bányai, directorul Direcției Generale a Învățământului și Culturii Naționalităților Conlocuitoare, a fost sancționat și el, prin suspendarea postului pe care îl deținea în cadrul Ministerului, fiind transferat la Institutul de Istorie a PCR. Printre reproșurile care i s-au adus s-au numărat și „erorile” din manualele maghiare de istorie și geografie. Începând din septembrie 1959, geografia și istoria vor fi predate exclusiv în limba română⁴⁵.

⁴² MOL, KÜM, Argyelán Sándor látogatása Kolozsvárott [Vizita la Cluj a lui Sándor Argyelán], Ambasada RPU la București, nr. 100/58, 19 aprilie 1958, strict secret, cutia XIX-J-33-a 11, f. 6.

⁴³ ANR, Notă în legătură cu Culegerea de texte din literatura maghiară pentru clasa a X-a, CC al PCR, Cancelarie, dos. 15/1559, f. 108-121 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 348-358.

⁴⁴ ANR, Referat despre rezultatul cercetărilor în legătură cu „Manualul de Gramatică clasa a VI-a” pentru școlile cu limbă de predare maghiară, CC al PCR, Cancelarie, dos. 15/1959, f. 51-65.

⁴⁵ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...*, p. 52.

Situația manualelor de istorie și geografie a fost adusă la cunoștința autorităților ungare de către Ambasada RPU la București, care relatează, într-o comunicare din septembrie 1959, că ceea ce a atras atenția factorilor de decizie români a fost „îmbinarea de către autori, în manieră tendențioasă, de nume și concepte, astfel încât să rezulte denigrarea chestiunilor socialismului”⁴⁶. Despre Bányai s-a arătat că, grație trecutului său ilegalist, nu a fost eliminat din partid⁴⁷.

Ca o consecință a revizuirii sistemului de aprobare a manualelor prin implicarea Ministerului Învățământului și Culturii, Direcția Generală a Învățământului și Culturii Naționalităților Conlocuitoare va fi înlocuită cu un Serviciu unic al manualelor școlare, ceea ce însemna că manualele în limba minorităților urmau să parcurgă aceeași cale de avizare ca și cele în limba română⁴⁸.

Conducerea de la București s-a arătat preocupată și de problema manualelor școlare din Ungaria. Ambasada RPR la Budapesta a monitorizat atent evoluțiile legate de această problemă, după cum reiese din raportul de activitate aferent anului 1959. S-a notat că autoritățile ungare au inițiat, în anul 1959, un proces de revizuire a manualelor școlare, în condițiile în care conținutul acestora era „caracterizat de obiectivism burghez, ploconire în fața culturii burgheze, afirmarea tezei reacționare a superiorității culturii ungare și o tratare cu totul necorespunzătoare a științei și culturii socialiste.” În opinia acestora, cele mai periculoase erau manualele de istorie și de istoria literaturii, care „abundau în tratarea fenomenelor de pe poziții burghezo-naționaliste”⁴⁹. După cum au constatat diplomații români, problema revizuirii „nu era ușor de rezolvat, în primul rând din lipsa de cadre corespunzătoare care să trateze subiectele de pe poziții marxist-leniniste”, fiind depusă „o muncă uriașă la care sunt antrenate mai ales cadre tinere” în cercetarea „izvoarelor și documentelor care să stea la baza unei noi orientări și tratări a fenomenelor istorice”⁵⁰.

În anul 1964, partea română continua să fie nesatisfăcută de colaborarea dintre ministerele de învățământ ale României și Ungariei în problema manualelor școlare, constatându-se că „nu s-au realizat acțiuni care să ducă la îmbunătățirea conținutului și prezentării reciproce corespunzătoare a fiecărei țări”, iar manualele din RPU conțineau în continuare „numeroase prezentări tendențioase și neprietenești la

⁴⁶ MOL, KÜM, Informații mărunte privind probleme ale minorității maghiare din România, Ambasada RPU la București, nr. 295/1959.sz.t., 26 septembrie 1959, strict secret, cutia XIX-J-1-f Rom 15, 1945-1964, p. 1.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 1. În comunicarea transmisă de Ambasada RPU la București Centralei MAE ungar s-a notat și faptul că fiul lui Bányai, ca student bursier la Moscova, în octombrie 1956, a redactat un memorandum în care afirma că românii nu au ce căuta în Transilvania, acțiune în urma căreia a fost exmatriculat și repatriat.

⁴⁸ Rafael-Dorian Chelaru, *op. cit. in loc. cit.*, p. 832.

⁴⁹ AMAE, Raport asupra situației din RP Ungară în perioada ianuarie-iunie 1959, Ambasada RPR la Budapesta, 15 iulie 1959, dosar Ungaria, problema nr. 20, „Rapoarte de activitate ale Ambasadei RPR la Budapesta”, f. 169.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 169.

adresa țării noastre”, fiind date ca exemplu: manualul destinat studenților din învățământul superior *Socialismul științific și istoria mișcării muncitorești*, care ar fi conținut ideea că revizuirea tratatului de la Trianon poate fi obținută „pe calea tratativelor cu țările vecine”; manualele de istorie pentru clasa a VI-a a școlii de cultură generală, pentru clasele a II-a și a III-a de gimnaziu, în care s-ar fi „prezentat Transilvania ca parte integrantă a Ungariei”, alături de „contestarea existenței populației românești și a formațiunilor ei social-politice pe teritoriul țării noastre înainte de descălecarea ungarilor”, precum și a continuității populației românești mai ales în Transilvania; manualele de istorie pentru clasele a III-a și a VII-a de gimnaziu și școli de cultură generală, în care ar fi fost vehiculate idei potrivit cărora Transilvania era considerată „*bastion al independenței Ungariei*, centru gravitațional al reconstruirii *statului ungar unitar*”⁵¹.

În continuare voi trata **cazul unificării Universităților „Victor Babeș” și „János Bolyai”**. Învățământul superior a dobândit o valoare deosebită pentru elite în contextul nou rezultat prin transformările din viața politică din România, începând cu septembrie 1944, mai ales pentru minoritățile etnice și confesionale, care căutau să compenseze astfel dezavantajele inițiale și să își conserve totodată identitatea națională⁵².

Universitatea „Franz Josef” din Cluj, fondată în 1872, a devenit, cu timpul, una dintre cele mai bine dotate instituții de învățământ superior din Europa, grație investițiilor sporite ale guvernelor de la Budapesta, determinate de numărul tot mai mare de studenți dornici să frecventeze cursurile acesteia, precum și de rezultatele bune obținute în organizarea procesului de instruire. Astfel, la 1918, Universitatea „Franz Josef” beneficia de o excelentă dotare materială, inclusiv de clinici universitare moderne⁵³.

După Primul Război Mondial, Universitatea din Cluj a devenit românească și a preluat baza materială și dotările Universității „Franz Josef”, nu și profesorii, care fie s-au transferat la recent înființata Universitate din Szeged, fie au ieșit treptat la pensie, în timp ce cei care au decis să rămână au deținut poziții secundare în ierarhia universitară⁵⁴. Denumită „Regele Ferdinand I”, Universitatea din Cluj s-a impus la nivel nu doar național, prin calitatea învățământului datorat unui corp didactic de excepție și unor dotări la nivelul stabilimentelor occidentale, făcând o puternică concurență Universității din București⁵⁵.

⁵¹ ANR, Relațiile româno-ungare în perioada 1961-1964, Arhiva Biroul Politic al CC al PMR, nr. 1549/1964, 31 decembrie 1964, dosar CC al PCR, Relații Externe, nr. 37/1964 vol. II, f. 7-8, 13-15.

⁵² Cf. *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 38.

⁵³ *Ibidem*, p. 38.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 39.

⁵⁵ *Apud* Vasile Pușcaș, *Universitate, societate, modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj, 1919-1940*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1995, în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 39.

În perioada dintre arbitrajul de la Viena (30 august 1940) și revenirea Transilvaniei de Nord la România (între 14 noiembrie 1944-13 martie 1945 zona s-a aflat sub administrație militară sovietică), Universitatea din Cluj a redevenit maghiară, iar instituția românească și-a continuat activitatea în principal la Sibiu, iar secțiile tehnice la Timișoara⁵⁶.

După răsturnarea situației, prin eliberarea orașului Cluj, s-a încercat „naționalizarea” instituției prin același tip de acțiune ca cel din decembrie 1918. Solicitarea delegației române conduse de rectorul Universității din Sibiu, Iuliu Hațieganu, și formate din profesori universitari, s-a ciocnit de refuzul categoric al rectorului Universității din Cluj, Dezső Miskolczy. Atitudinea comisiei române ce venise să preia inventarul stabilimentului maghiar a fost una de aroganță și lipsă totală de toleranță, fiind inclusiv distruse o serie de însemne maghiare. Iuliu Hațieganu și-a justificat demersul prin necesitatea ca „orașul să fie curățit de ungurii veniți din Ungaria, deci și de profesorii universitari – care nu trebuie tolerați –, apoi curățite și de ungurii care au anumite comportări ostile neamului nostru”, întrucât „trebuie dată satisfacție completă românilor rămași în oraș, numindu-i în posturile care le merită după calificare, ba poate ceva mai mult (s.n.)”⁵⁷. Prin intervenția șefului de Stat Major al Comisiei Aliate de Control din România, generalul locotenent Vinogradov, instituția a fost pusă sub protecția armatei sovietice. În plus, autoritățile de la București au fost informate că URSS nu poate tolera astfel de acțiuni în spatele frontului, fiind totodată garanta minorității maghiare⁵⁸.

În acest context, prin două Decrete Regale promulgate la 29 mai 1945, a fost consfințită funcționarea a două universități la Cluj, de limbă română, respectiv maghiară⁵⁹. Există deja din ianuarie 1945 o ordonanță a prefectului de Cluj, Vasile Pogăceanu (viitorul ambasador al RPR la Budapesta), care permitea înființarea în oraș a două universități, română și maghiară. În continuarea acesteia, Senatul Universității din Sibiu a publicat o Moțiune, prin care solicita ca universitatea maghiară să funcționeze într-o altă localitate, unde populația maghiară era compactă⁶⁰.

⁵⁶ Cf. *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 39.

⁵⁷ *Apud ANR, Președinția Consiliului de Miniștri. Guvernele Sănătescu-Rădescu*, dos. 44/1944, f. 85-87 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 39.40.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 78, 80-84, 90-93 în *loc. cit.*, p. 40.

⁵⁹ Decret publicat în baza hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 817/1945 și publicat în M.O. nr. 119 din 29 mai 1945, p. 4423-4424.

⁶⁰ *Apud „Tribuna Ardealului”, VI, 1945, nr. 1214 (23 ian.), p. 3*, iar o versiune maghiară despre ordonanța lui Pogăceanu din „Világosság” în *Kolozsvári Magyar Egyetem 1945-ben [Universitatea Maghiară din Cluj în 1945]*, ed. Béla Barabás și Rudolf Joó, Budapesta, Magyarságkutató Intézet, 1990, p. 47-49 și *Erdély Magyar Egyeteme, 1944-1949 [Universitatea Maghiară a Ardealului]*, vol. I, ed. László János și Vincze Gábor, Marosvásárhely, Curtos Kiadó, 1995, p. 142-145 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 40.

Reprezentanții minorității maghiare din România s-au arătat încrezători într-o soluționare echitabilă a problemei învățământului superior în limba maghiară. În cadrul unei reuniuni a Uniunii Populare Maghiare pe această temă, Lajos Csögör și-a manifestat convingerea că „Uniunea Sovietică, care aduce cele mai mari sacrificii pentru pace, nu va accepta ca de-a lungul granițelor sale elemente nedorite să propage inegalitatea între popoare”, iar Lajos Jordáky dădea asigurări că PCR, pe care îl reprezenta, este cu totul de acord în această direcție, „pentru ca problema învățământului universitar să se rezolve în favoarea intereselor democratice ale poporului maghiar”⁶¹.

În cele din urmă, universitatea română a preluat vechile clădiri din perioada interbelică, iar cea maghiară s-a mutat în localul Liceului de fete „Regina Maria”. Mai grav însă, Universitatea maghiară a fost pusă într-o poziție dezavantajoasă sub aspectul organigramei și al posibilităților restrânse de a-și coopta profesorii. Cum nu s-a prevăzut clar modalitatea de utilizare a clinicilor universitare și a laboratoarelor pentru munca de cercetare, s-a impus ca Facultatea maghiară de medicină să funcționeze la Târgu Mureș, pentru început în localul Liceului Militar⁶².

În încercarea de a remedia situația, a avut loc o conferință interministerială, în 6 iulie 1945, la care au participat: primul ministru Petru Groza, Ștefan Voitec, ministrul Educației Naționale, Dumitru Bagdazar, ministrul Sănătății, Gh. Vlădescu-Răcoasa, subsecretar de stat al naționalităților minoritare, Aurel Potop, subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale, și Vasile Luca, iar din partea celor două universități: Emil Petrovici (noul rector al Universității române din Cluj), Fl. Ștefănescu-Goangă, M. Kernbach, Lajos Csögör (care era și subprefect de Cluj), János Demeter, Elemér Jancsó, József Venczel, Géza Nagy, Ferdinánd Csikó și Lajos Takács. Ținta declarată a lui Petru Groza era ca prin înființarea Universității maghiare din Cluj să contribuie la *pacea* între români și maghiari, declarând categoric, la finalul ședinței, că va face „o chestiune de prestigiu politic din împăcarea acestor două popoare”. În vederea soluționării problemei spațiilor, Universitatea maghiară din Cluj a primit clădirea impunătoare a fostei Academii de Comerț din Cluj. Principiul care a stat la baza acestor decizii a fost cel de separație: „nu este bine să-i amestecăm [pe studenți], pentru că sunt riscuri de incidente, de atmosferă, până se va șterge din sufletele unora și altora orice urmă de reacțiune”, după cum afirma Petru Groza⁶³.

În acest context plin de optimism din perspectiva asigurării unui tratament egal minorității maghiare cu națiunea dominantă, Universitatea maghiară și-a început activitatea, în mod oficial, la 11 februarie 1946, sub numele de „János

⁶¹ Apud MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/bsz., n.-1945-1968-I, f.771-775 în *Minorități etnocolturale. Maghiarii ...* p. 96, 98.

⁶² Cf. *Minorități etnocolturale. Maghiarii ...* p. 40.

⁶³ Apud Stenograma conferinței în ANR, *Președinția Consiliului de Miniștri, Stenograme*, dos. 7/1945, f. 17-72 în *Minorități etnocolturale. Maghiarii...*, p. 41.

Bolyai”, funcționând concomitent la Cluj și Târgu-Mureș (Facultatea de Medicină și Farmacie), alături de cea românească din Cluj, Universitatea „Victor Babeș”⁶⁴.

Într-un timp relativ scurt, până la sfârșitul anului 1948, corpul profesoral al Universității „János Bolyai” a fost înregimentat, cei care nu au acceptat să devină membri ai Partidului Comunist fiind epurați treptat. Recrutările și angajările, extrem de necesare pe fondul lipsei de personal didactic calificat de limbă maghiară, generată de plecarea din Cluj a unui număr semnificativ de cadre didactice între vara anului 1944 și 1945 (din 83 profesori au rămas doar 14), s-au realizat nu doar prin implicarea factorului politic, ci și a celui confesional. Peste aceste planuri, s-au suprapus simpatii, dar și animozități între diversele personalități maghiare, ca și relații de rudenie etc.

În ceea ce privește Institutul de Medicină și Farmacie din Târgu-Mureș, acesta și-a desfășurat activitatea, în primii ani, având ca limbă de predare maghiara, ulterior creându-se și o linie în limba română. Dintre profesorii care au activat aici, o mare parte s-a distins prin activitatea medicală, Institutul dobândind un veritabil renume național. Dintre aceste personalități îi amintim pe: Dezső Miskolczy (eminent neuropsihiatru, numit în 1965 membru al Academiei Române, ales membru și de către Academia Ungară de Științe; a condus din 1956, de la înființare, Centrul de cercetări științifice al Academiei Române, filiala Târgu-Mureș), Lajos Csögör (primul rector al Institutului; susținător înverșunat al intereselor învățământului superior maghiar), Mátyás Mátyás, László Haranghy, Endre Horváth, György Feszt, Tibor Maros, György Puskás, Gyula Putnok, Ferenc Obál, Ferenc Veres, Zoltán Pápai (chirurgie), János Száva (ortopedie), Pál Doczy (internist), András Lőrincz (ginecologie-obstetrică) ș.a.⁶⁵

După cum am arătat mai sus, revoluția din 1956 din Ungaria a avut ecouri mai ales în mediul universitar.

Deși considerate un butoi de pulbere, cele două universități din Cluj, „Victor Babeș” și „János Bolyai”, trec destul de bine testul de fidelitate politică reclamat de situația din 1956, datorită infrastructurii comuniste eficace din cadrul acestora⁶⁶. Potrivit Ordinului ministrului Educației din decembrie 1956 (ministrul nou numit Miron Constantinescu), universitățile clujene, „Babeș” și „Bolyai”, au fost felicitate indirect pentru conduita reținută, fiind evidențiată *buna gospodărire a cantinelor* acestora, spre deosebire de institutele de Medicină și Politehnic din

⁶⁴ Cf. *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 42.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 42. Vezi mai multe despre învățământul medical din Târgu-Mureș la Árpád Szöllösi, *A marosvásárhelyi orvosi és gyógyszerészeti egyetem, 1945-1995 [Facultatea de medicină și farmacie din Târgu-Mureș, 1945-1995]*, Marosvásárhely, Mentor, 1995; *A marosvásárhelyi magyar nyelvű orvos- és gyógyszerésképzés 50 éve: Adatok, emlékezősek [50 ani de specializare în limba maghiară în medicină și farmacie în Târgu-Mureș. Date, amintiri]*, ed. László Diószegi și Zoltán Fejős, Budapest, Teleki László Alapítvány, 1995.

⁶⁶ Almira Țentea, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 781.

Timișoara, cărora li s-a atras atenția asupra *gravelor lipsuri manifestate în gospodărirea căminelor și cantinelor studențești*⁶⁷.

Cu toate acestea, în fruntea Universității „Victor Babeș” a fost numit un nou rector, în persoana prof. acad. Constantin Daicoviciu, care îi va succeda Ralucăi Ripan (care ocupase această funcție din anul 1951)⁶⁸. Conform caracterizării realizate de Almira Țentea pe baza analizei proceselor verbale ale Senatului Universității (în perioada 1957-1961), acad. Constantin Daicoviciu a fost un om de mână forte, personalitate puternică, perceput de partid ca un *bun organizator*, apt să susțină directivele partidului la nivelul conducerii Universității⁶⁹.

Cum am arătat mai sus, seria de arestări, ca și excluderile unor profesori sau studenți din Universitate, în perioada de după revoluția din Ungaria, au afectat mai ales Universitatea „J. Bolyai” din Cluj. După cum remarcă Lucian Nastasă-Kovács, exista o rezistență mai mult decât pasivă față de orice încercare a partidului de a manipula cunoștințele sau a impune obediența fără discernământ în fața puterii⁷⁰. După cum reiese din nota informativă privind ședința organizației UTM a Facultății de Istorie-Filologie a Universității „J. Bolyai”, din 22 octombrie 1958, au existat o serie de incidente la această reuniune caracterizată printr-o „atmosferă încărcată”: discuții în contradictoriu, refuz din partea unor studenți de a vorbi românește, „fluierături și aplauze în momente nepotrivite” etc.⁷¹

Problema inutilității menținerii unei separații instituționale, pe criterii etnice, între studenții români și maghiari, s-a pus public cu ocazia celei de-a doua Conferințe pe țară a Asociațiilor Studențești din februarie 1959⁷². Beneficiile unificării învățământului superior clujean au fost evidențiate în ședința din 3 martie 1959, desfășurată la Teatrul de Stat Maghiar din Cluj, cu participarea studenților și profesorilor Facultăților de științe naturale-geografie și matematică-fizică de la Universitățile „V. Babeș” și „J. Bolyai”, respectiv de la Institutul „Ion Andreescu” din Cluj, și în prezența ministrului român al Educației, Atanasie Joia. Inclusiv prorectorul Gyula Márton s-a arătat convins că „unificarea celor două universități clujene va contribui în egală măsură la ridicarea nivelului ideologic și profesional al învățământului, la strângerea legăturilor între membrii corpului didactic, între studenții români și maghiari și de alte naționalități, deci măsura aceasta va

⁶⁷ *Apud* Arhiva Universității „Babeș-Bolyai” (AUBB), Rectorat, dos. 5502/1956 în Almira Țentea, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 781.

⁶⁸ Almira Țentea, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 779. Decizia de numire în funcție a fost înregistrată la Rectorat la 3 ianuarie 1957, însă preluarea *de facto* a atribuțiilor a avut loc încă de la sfârșitul anului 1956.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 782.

⁷⁰ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...*, p. 53.

⁷¹ *Apud* Notă informativă cu privire la unele aspecte ce s-au ivit cu ocazia ședinței plenare a organizației UTM din Facultatea de istorie-filologie a Universității „Bolyai”, Arhiva de Stat Cluj, Comitetul Regional PCR Cluj, fond 13, dos. 72/1958, f. 375-376 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 361-362.

⁷² *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...*, p. 53.

contribui foarte mult la asigurarea unității moral-politice a cadrelor noastre didactice și a tineretului nostru”⁷³.

Explicații similare a oferit și atașatul de presă al Ambasadei RPR la Budapesta, care a fost „chemat” la MAE ungar, la 12 martie 1959, de către Péter Várkony, directorul Direcției Presă. La solicitarea acestuia din urmă de a primi „unele documente” privind unificarea celor două universități din Cluj, deoarece „în ultima vreme mai mulți ziariști maghiari i-au solicitat explicații în legătură cu această problemă”, diplomatul român a răspuns că „deocamdată problema este în studiu” și a realizat o paralelă între cele două universități „surori” și „surorile care trăiesc în aceeași casă”, afirmând că PMR „educă oamenii muncii și tineretul, indiferent de naționalitate, în spiritul internaționalismului proletar, al dragostei față de patrie. Faptul că studenții români și maghiari vor studia împreună, vor frecventa aceleași laboratoare, aceleași clinici etc., nu va știrbi cu nimic drepturile tineretului de naționalitate maghiară, dimpotrivă va întări și mai mult solidaritatea tinerilor români și maghiari sau de alte naționalități în lupta pentru realizarea acelorași idealuri.”⁷⁴ Diplomatul maghiar a împărtășit argumentele prezentate de atașatul de presă român, exprimându-și aprecierea personală față de „justa politică națională pe care o duce PMR” și i-a solicitat acestuia să îl „țină la curent cu această problemă”, sfătuindu-l totodată ca, „tocmai pentru că propunerile de unificare a celor două universități s-au făcut pe baza unor argumente principiale”, să lămurească această problemă cu ziariștii maghiari, „pentru că, cum e și natural, nu numai reacțiunea internațională, dar și cea din RPU, se folosește de această situație ivită, cu scopul de a atârta naționalismul și șovinismul”⁷⁵.

La ședința Secretariatului CC al PMR din 30 martie 1959 (la care am făcut referire mai sus, la partea legată de manualele școlare), prezidată de Gheorgiu-Dej, cu participarea lui Nicolae Ceaușescu, János Fazekas și Leonte Răutu, s-a aprobat înființarea Comitetului de partid al Centrului Universitar din Cluj. Acesta era o structură a PMR, format din 27 membri și 8 supleanți. Conducerea era asigurată de către un birou alcătuit din 5 membri și un supleant. Secretarul Comitetului de partid al Centrului Universitar Cluj era în același timp și secretar al Comitetului orașenesc de partid Cluj. Se prevedea în raportul din 30 martie 1959 că acest comitet de partid va fi secondat de un alt comitet al UTM (CC al UTM urma să se ocupe de crearea lui), format din 21 membri și 6 supleanți, secretarul acestei structuri ocupând simultan și funcția de secretar al Comitetului orașenesc UTM. Raportul de

⁷³ V. Arhivele de Stat Cluj, Proces-verbal luat în ședința de marți, 3 martie 1959, la Teatrul Maghiar Cluj, Comitetul Regional al PCR Cluj, fond 13, dos. 54/1959, f. 1-42 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 385-425.

⁷⁴ AMAE, Notă de convorbire între Várkony Péter, directorul Presei de la Externe, și Podrumaru Virgil, atașat de presă, Ambasada RPR la Budapesta, nr. 581, 15 martie 1959 (înregistrat în Centrala MAE român ca document strict secret), dosar Ungaria, problema 20/1959, vol. I, f. 140-139.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 139.

subordonare în cazul celor două comitete era evident: Comitetul UTM deținea atribuții de control și îndrumare a organizațiilor UTM și al Consiliului Asociației Studenților din instituțiile de învățământ superior din Cluj, însă doar Comitetul orașenesc UTM avea dreptul de a lua măsuri statutare. Cea mai importantă decizie a ședinței din 30 martie 1959 a vizat însă constituirea unei organizații de partid unice pentru cele două universități, „V. Babeș” și „J. Bolyai”, în subordonarea Comitetului PMR al Centrului Universitar Cluj. Aplicarea acestei măsuri echivala cu unificarea celor două universități⁷⁶.

Au urmat și alte ședințe de acest fel. După cum reiese și din analiza discuțiilor purtate în cadrul reuniunii din 7 aprilie 1959, procesul de consultare a factorilor interesați a fost mai mult un simulacru, deciziile fiind deja tranșate la nivel central⁷⁷. Reprezentanții Universității „J. Bolyai” au promovat o soluție care viza desfășurarea actului educațional în două limbi, română și maghiară, „unificarea” fiind tradusă, în viziunea lor, prin „a învăța împreună” studenții maghiari cu cei români. Astfel, în opinia rectorului Universității „Bolyai”, Ludovic Takács, exprimată în cadrul ședinței din 7 aprilie 1959, organizarea Universității ar trebui să se realizeze atât pe „secții de specialități”, cât și pe „secții pe limbi”. Problema cunoașterii deficitare a limbii române, limba de stat, de către tinerii etnici maghiari urma să fie soluționată în timp, prin conviețuirea cu tinerii români: „[...] dacă trăiesc împreună și învață împreună, ei (tinerii maghiari, n.n.) în cursul acestor ani de studii vor învăța bine limba română. Folosind totodată limba lor maternă, își vor însuși cunoștințele mai bine.”⁷⁸ Orice fel de voci contrare soluțiilor identificate de puterea comunistă de la centru au fost rapid reduse la tăcere, prin presiune și intimidări, cu consecințe tragice în câteva cazuri (la 18 aprilie 1959, László Szabédi, estetician și istoric literar, s-a sinucis)⁷⁹.

Unificarea Universităților „V. Babeș” și „J. Bolyai” a fost decisă efectiv în ședința-maraton a Biroului Politic al CC al PRM, din perioada 20-21 și 23 aprilie 1959⁸⁰. Noua Universitate a primit denumirea „Babeș-Bolyai” și a început să funcționeze din septembrie 1959. În ceea ce privește conducerea nou createi instituții de învățământ superior, s-a aplicat principiul parității. Cu toate acestea, au continuat să fie înregistrate tensiuni. Cu titlu de exemplu, în cooptarea cadrelor didactice maghiare au fost implicați, prin noua structură, și factorii români de decizie, ceea ce dus la promovarea unui personal atașat românității⁸¹.

⁷⁶ Rafael-Dorian Chelaru, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 828-829.

⁷⁷ Proces-verbal încheiat în ședința de lucru a Comisiei de propuneri pentru unificarea celor două universități din Cluj, din ziua de 7 aprilie 1959, Arhiva de Stat Cluj, Comitetul Regional PCR Cluj, fond 13, dos. 55/1959, f. 29-47 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 448-460.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 451.

⁷⁹ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...*, p. 53.

⁸⁰ ANR, Note de la ședința Biroului Politic al CC al PMR din 20 aprilie 1959 [continuă și cu zilele de 21 și 23 aprilie 1959, n.n.], fond CC al PCR, Cancelarie, dos. 15/1959, f. 133-169.

⁸¹ *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...*, p. 55.

Poziția conducerii ungare față de aceste măsuri fără precedent a fost una de neimplicare și de acceptare a argumentelor oferite de autoritățile române. Atitudinea pasivă a acesteia, inclusiv față de o problemă gravă ca desființarea Universității „Bolyai”, a încurajat liderii comuniști din România să creadă că pot acționa liber, precum doresc în privința problemei etnicilor maghiari.

Este elocventă în acest sens stenograma discuțiilor de două zile (16-17 iulie 1959) pe care le-a avut Gyula Kállai la București cu o delegație comunistă română formată din N. Ceaușescu, C. Răutu, Ghizela Vass și Iosif Ardeleanu. Referindu-se la unificarea universităților din Cluj, oficialul maghiar, care fusese trimis în secret la București de către J. Kádár⁸², a arătat că poziția Biroului Politic al PSMU este că aceasta este o problemă internă a R.P. România, iar „...în fond, tovarășii consideră că unificarea celor două universități este justă. Scopul care se urmărește prin unificarea celor două universități este just. După cum știu, unificarea universităților din Cluj nu știrbește educația în limba maternă a studenților, pentru că învățământul va fi în două limbi, iar unificarea propriu-zisă va da posibilitatea ca studenții aparținând diferitelor naționalități să învețe în comun. Nu vreau să repet, dar conducerea partidului nostru înțelege această măsură, noi înțelegem argumentarea adusă de dv. și suntem de acord cu ea.” A recunoscut că nu s-a luat nicio poziție în această problemă la nivelul conducerii politice ungare, nici public, nici sub altă formă, „...din considerentul că n-am cunoscut părerea partidului dv. (i.e. a PMR, n.n.) în această problemă în amănunt”⁸³. Tot cu acest prilej secretarul de stat ungar a reiterat mesajul transmis cu prilejul vizitei în România (februarie 1958) de delegația ungară condusă de J. Kádár privind lipsa oricărei pretenții teritoriale din partea Ungariei față de România. Mai mult, a menționat că în scurt timp în revista PSMU va fi publicat un articol în care se va da „și o explicație pentru ce, care este cauza, că Ardealul aparține României”⁸⁴.

Punctez, în context, că atitudinea liderilor maghiari cu privire la problema desființării Universității „Bolyai” din Cluj s-a înscris în politica generală a Budapestei de intensificare a combaterii tendințelor naționaliste, eforturi care au inclus publicarea tezelor privind „naționalismul burghez și patriotismul socialist”. Linia extrem de precaută, pe care J. Kádár a dorit să o imprime în raport cu măsurile adoptate de conducerea comunistă română în domeniul învățământului, se

⁸² G. Vincze, *Történeti kényszerpályák – kisebbségi réalpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944-1989*, p. XXII. Ecouri ale vizitei lui Kállai se regăsesc și într-o notă informativă a Ambasadei RPR la Budapesta, nr. 4463 din 22 august 1959, care redă o discuție a ambasadorului român cu Sándor Jozsef, șef de secție a CC al PMSU, AMAE, f. 144.

⁸³ V. Stenograma convorbirilor dintre N. Ceaușescu, Leonte Răutu, Ghizela Vass și Iosif Ardeleanu, pe de o parte, și Gyula Kállai, secretar de stat în Ungaria, pe tema relațiilor româno-ungare, Arh.St.București, fond CC PCR Cămară, dos. 30/1959, f. 2-87 în *Minorități etnoculturale. Maghiarii ...* p. 573-616. Fragmente din document se regăsesc traduse în limba maghiară în G. Vincze, *op.cit.*, p. 249-261.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 574.

desprinde și dintr-o serie de gesturi precum decizia de înlocuire a ministrului Industriei Grele a RPU cu prim adjunctul ministrului Învățământului, ca intervenient în cadrul conferinței organizate la 21 august 1959, în marja evenimentelor de aniversare a 15 ani de la eliberarea RPR, ca și solicitarea adresată acestuia din urmă de a se consulta cu ambasadorul RPR cu privire la subiectele care urmau să fie abordate cu respectivul prilej⁸⁵.

Poziția oficialilor maghiari față de măsurile adoptate de conducerea română în domeniul învățământului în limba maghiară nu era împărțită în totalitate la nivelul tuturor straturilor elitei ungare. După cum reiese dintr-o convorbire a consilierului cultural al Ambasadei RPR la Budapesta, V. Moldovan, cu ziaristul György Parragi, redactor responsabil al săptămânalului budapestan „Hétfői Hírek” și membru al Comitetului de conducere al Frontului Patriotic Popular, într-o ședință a Frontului, din data de 2 octombrie 1959, compozitorul Zoltán Kodály, în timp ce „s-a declarat de acord cu intensificarea muncii de combatere a naționalismului în Ungaria”, „și-a exprimat îngrijorarea că în unele țări acțiunile naționaliste continuă cu sprijinul oficialităților”, întrebându-se retoric dacă desființarea Universității maghiare din Cluj „nu este oare o acțiune îndreptată împotriva populației maghiare din RPR”⁸⁶. Îmbrățișând poziția „oficială” a forurilor de conducere maghiare de la nivel înalt, secretarul Frontului Patriotic Popular, Gyula Ortutay, l-a contrazis pe Kodály, afirmând că „s-a convins de adevăr” cu prilejul vizitei la Târgu-Mureș din august 1959, constatând că „Facultatea de Medicină de la Tg. Mureș funcționează în continuare ca mai înainte”, iar legat de unificarea celor două universități din Cluj, „se predă atât în limba română, cât și în cea maghiară, au fost încadrați toți vechii profesori unguri, iar în ceea ce privește organizarea și dotarea diverselor catedre cu cele necesare studiului, studenții unguri nu au decât de câștigat. Cantinele și căminele comune vor ajuta la stărpirea spiritului naționalist atât în rândurile studenților români, cât și ale celor maghiari.”⁸⁷

Partea română nu era mulțumită, în general, de reacțiile liderilor de la Budapesta față de diferitele manifestări cu substrat naționalist, nemanifestând satisfacție nici în contextul particular al adoptării măsurilor care au afectat universitatea maghiară din Cluj. Neimplicarea activă a conducerii maghiare în combaterea comentariilor relative la problema unificării Universităților din Cluj, care au fost vehiculate „pe larg și în mod negativ”, „în diferite cercuri”, „îngăduința față de apariția și manifestarea unor evidente ieșiri naționalist-

⁸⁵ AMAE, Notă de convorbire, Ambasada RPR la Budapesta, nr. 707/a, 26 august 1959, confidențial, dosar Ungaria, problema 220/1959/17, f. 308.

⁸⁶ AMAE, Notă informativă privind convorbirea care a avut loc între Consilierul Cultural Moldovan și ziaristul Parragi György, Ambasada RPR la Budapesta, nr. 729/b, 9 octombrie 1959, confidențial (înregistrat în Centrala MAE ca documentul strict secret), dosar Ungaria, problema 220/1959, f. 63.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 63-62.

iredentiste” au dovedit, în evaluarea părții române, că „în sânul conducerii (i.e., ungare, n.n.) nu există o poziție unitară și fermă în problema relațiilor cu România”⁸⁸. Astfel de opinii au fost alimentate de „ieșiri” ale unor oficiali maghiari, cum a fost cea a șefului Secției Externe a Comitetului Central al PMSU, Dezső Szilágyi, care într-o discuție informală cu ambasadorul V. Pogăceanu, cu prilejul unei recepții organizate la 25 noiembrie 1959, „după un schimb de păreri asupra unor subiecte fără importanță, la un joc de cuvinte cu humor, ocazionate de o anecdotă populară, a avut o ieșire ironică, cu totul deplasată, afirmând textual: *probabil aceste idei au stat și la baza unificării Universităților din Cluj.*”⁸⁹ Schimbul de replici dintre V. Pogăceanu și D. Szilágyi, care, precum arată ambasadorul român în comunicarea transmisă autorităților române, nu era singular, în condițiile în care oficialul ungar „a făcut mereu, cu diferite ocazii, afirmații cu tâlc la adresa țării noastre, cum că RPR este o țară mare și plină de bogății și că RPU este o țară mică și săracă”⁹⁰, denotă o stare de tensiune constantă în dialogul oficial româno-maghiar.

Suspiciunile autorităților române față de sinceritatea poziției afișate de omologii maghiari în contextul măsurilor care au afectat învățământul în limba maghiară din țara noastră au fost evident exprimate printr-o serie de gesturi dintre care amintim vigilența ridicată cu care diplomații maghiari, inclusiv ambasadorul RPU la București, au fost tratați în perioada imediat următoare adoptării deciziei de unificare a celor două universități clujene. De altfel, chiar ambasadorul RPU Keleti a recunoscut acest fapt într-o comunicare în care relatează despre vizita efectuată, printre altele, în Regiunea Autonomă Maghiară⁹¹.

Nici poziția presei scrise din Ungaria, inclusiv a ziarului partidului, „Népszabadság”, nu a constituit un element în măsură să reducă preocupările autorităților române. Șeful secției externe a Agenției Ungare de Presă (MTI) i-a mărturisit unui diplomat român acreditat la Budapesta că „mulți ziariști unguri” apreciază problema unificării celor două universități din Cluj drept „o problemă comună”, „o problemă de care sunt direct interesați, ea privind soarta populației maghiare în general”, considerând că această măsură a fost „un pas înapoi de la aplicarea politicii leniniste în problema națională, un pas care practic, peste câțiva ani, va duce la asimilarea populației maghiare cu națiunea română, întrucât statul

⁸⁸ AMAE, Raport asupra situației din RP Ungară în perioada ianuarie-iunie 1959, Ambasada RPR la Budapesta, 15 iulie 1959, dosar Ungaria, problema nr. 20/„Rapoarte de activitate ale Ambasadei RPR la Budapesta”, f. 160.

⁸⁹ AMAE, Notă de convorbire, Ambasada RPR la Budapesta, nr. 802/a, 15 decembrie 1959, dosar Ungaria, problema 220/1959/17, f. 455.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 455.

⁹¹ MOL, KÜM, Látogatás Galac és a Magyar Autonóm Tartományban [Vizită la Galați și în Regiunea Autonomă Maghiară], Ambasada RPU la București, nr. 207/1959.sz.t., 11 iunie 1959, strict secret, cutia XIX-J-33-a 14 România, f. 7.

va îngrădi posibilitatea ca cetățeanul de origine maghiară să-și cultive limba maternă”⁹². În plus, după cum a afirmat unul dintre colaboratorii ziarului „Népszabadság”, într-o discuție cu un diplomat din cadrul Ambasadei RPR la Budapesta, în iulie 1959, majoritatea jurnaliștilor maghiari „se fereau să se pronunțe deschis despre acest lucru (i.e. unificarea universităților din Cluj, n.n.), deoarece nu știau cum o să fie realizată în practică această hotărâre”, conduita precaută fiind imprimată de contextul din Ungaria, care „nu ne permite să vorbim întotdeauna așa de deschis cum am vrea noi despre unele lucruri” (aluzie la persistența unor opinii naționaliste în rândul opiniei publice ungare, n.n.)⁹³. În plus, unii jurnaliști din țara vecină considerau că era mai potrivit să nu se abordeze în paginile ziarelor maghiare problema unificării universităților clujene, pentru a nu contribui la „specularea” chestiunii „și în alte cercuri”⁹⁴.

Nu trebuie uitat faptul că articolele de presă erau cenzurate, aspect care nu a fost ascuns părții române din moment ce practica era împărtășită în statele aparținând blocului socialist. Unul dintre colaboratorii ziarului „Népszabadság” chiar a oferit detalii în acest sens cu prilejul discuțiilor cu unul dintre diplomații români acreditați la Budapesta, în contextul revenirii dintr-o vizită de lucru în România, în care și-a propus să scrie și despre problema națională, în particular despre unificarea celor două universități din Cluj. Conform afirmațiilor acestuia, redactorul șef al ziarului „Népszabadság” era cel care asigura controlul partidului asupra materialelor care apăreau în ziar, acesta fiind și membru al Comitetului Central al PMSU. În plus, fiecare minister avea desemnat câte un ministru adjunct însărcinat să țină legătura cu redacția și de aprobarea căruia era nevoie ori de câte ori apărea un material mai important care intra în sfera de competență a acestuia⁹⁵.

⁹² AMAE, Nota de convorbire din 12 mai 1959 având ca obiect declarația ziaristului Györfy Jenő cu ocazia vizitei făcute la MTI (Agenția Ungară de Presă, n.n.) în vederea discutării Planului pentru popularizarea în presă a celei de a 15-a aniversări a eliberării României, Ambasada RPR la Budapesta, dosar special Ungaria, problema 220/8, 1946-1961, cutia 414, f. 50-48. Györfy va reveni asupra celor afirmate, într-o convorbire cu același diplomat al Ambasadei RPR la Budapesta, din noiembrie 1959, de data aceasta susținând poziția oficială a forurilor ungare, calificând cele relatate anterior drept „zvonuri tendențioase” răspândite de „cercurile naționaliste și șoviniste”. Vezi AMAE, Nota informativă din 18 noiembrie 1959 – Convorbirea tov. Virgil Podrumaru cu Györfy Tibor, șeful serviciului externe de la MTI, 796/c, 24 noiembrie 1959, Ambasada RPR la Budapesta, secret (înregistrat în Centrula MAE român ca document strict secret), dosar special Ungaria, problema 220/8, 1946-1961, f. 136-134.

⁹³ AMAE, Extras din Nota de convorbire dintre tov. O. Miclea, atașat la Ambasada RPR Budapesta, și Kocsis S., colaborator al ziarului „Népszabadság”, 23 iulie 1959, Ambasada RPR la Budapesta, dosar special Ungaria, problema 220/8, 1946-1961, cutia 414, f. 183.

⁹⁴ AMAE, Notă de convorbire dintre tov. Podrumaru V., atașatul de presă al oficiului, cu Horváth Jozsef, colaborator principal al ziarului „Népszabadság”, nr. 4415/59, 16 iulie 1959, Ambasada RPR la Budapesta, dosar special Ungaria, problema 220/8, 1946-1961, cutia 414, f. 105.

⁹⁵ AMAE, Notă informativă privind unele probleme relatate de Máté Sándor, colaborator al ziarului „Népszabadság”, cu ocazia întâlnirii din ziua de 21 mai a.c., Ambasada RPR la Budapesta, nr. 4303/59, 1 iunie 1959, dosar special Ungaria, problema 220/8, 1946-1961, cutia 414, f. 52.

Acest context a amplificat și mai mult nemulțumirile părții române, care se răsfrângeau și asupra inacțiunii „propagandei oficiale”, care „nu contribuie la contracararea minciunilor și calomniilor debitate la adresa țării noastre, mai mult chiar cadre de răspundere, activiști din aparatul central de propagandă îmbrățișează astfel de calomnii și sub o formă mai mult sau mai puțin camuflată, încearcă să folosească discuțiile cu conducerea sau membrii oficiului nostru (i.e. Ambasada RPR la Budapesta, n.n.), pentru a încerca să facă presiuni asupra guvernului nostru de a reveni asupra măsurii luate (i.e. unificarea universităților din Cluj, n.n.).”⁹⁶ Un exemplu în acest sens, în opinia diplomaților români din țara vecină, a fost întrebarea adresată de István Szirmai, șeful secției de propagandă a CC al PMSU, ambasadorului RPR la Budapesta: „Ce se întâmplă la Dvs. în țară că oamenii se sinucid?”, care „își găsește expresia tocmai în aceste preocupări exagerate și neprincipiale față de populația maghiară din România”⁹⁷.

Măsura unificării Universității „Bolyai” cu Universitatea „Babeș” a atras atenția și URSS, încă din luna aprilie 1959⁹⁸. După cum reiese din analiza unor rapoarte ale Ambasadei URSS la Budapesta, liderii comuniști maghiari au încercat să utilizeze canalul sovietic pentru a influența deciziile românești în chestiunea minorităților. Solicitarea de mediere sovietică în problema minorității maghiare din România a fost avansată de Budapesta cu ocazia contactelor la nivel înalt cu PCUS⁹⁹. Speculații în acest sens au fost realizate și de către presa occidentală, după cum reiese dintr-un articol de presă al unui ziar elvețian, preluat de Agenția Maghiară de Presă (MTI), tradus în limba română și transmis factorilor de decizie de la București, în iunie 1959¹⁰⁰.

Pe de altă parte, măsura unificării celor două universități clujene a beneficiat de susținerea comuniștilor cehoslovaci, care împărtășeau preocupările partenerilor români în privința etnicilor maghiari care trăiau în număr mare și pe teritoriul Cehoslovaciei. Recomandarea adjunctului șefului Secției Externe a Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac, tov. Moravec, transmisă consilierului Ambasadei RPR la Praga, cu prilejul unei discuții ocazionate de oferirea unei mese

⁹⁶ AMAE, Informare cu privire la unele manifestări negative în RP Ungară cu privire la țara noastră, Ambasada RPR la Budapesta, nr. 4323/59, 12 iunie 1959, dosar special Ungaria, problema 220/8, 1946-1961, cutia 414, f. 12.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 11.

⁹⁸ ANR, Notă cu privire la convorbirea cu tov. A.A. Epișev, 29 aprilie 1959, fond CC al PCR, Secția relații externe, dosar nr. 39/1959, 10 file.

⁹⁹ V. Rapoartele Ambasadei URSS la Budapesta despre relațiile româno-maghiare din 1958 și 1961, Arhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Federatii f. 077. op. 39.203.45, publicate de Magdolna Baráth, *Két szovjet diplomáciai irat a magyar-román kapcsolatokról. A magyar-román viszony – szovjet szemmel, 1954-1964 [Două documente ale diplomației sovietice despre relațiile româno-maghiare. Relația româno-maghiară – din perspectivă sovietică]*, „Múltunk”, nr. 4, 2003, p. 218-224 în *Raport final al Comisiei Prezidențiale pentru studierea comunismului în România*, p. 339.

¹⁰⁰ AMAE, Ziarul „Neue Zürcher Zeitung” despre vizita lui Hrușciov la Budapesta, Agenția MTI, Geneva, 8 iunie 1959, transmis de Ambasada RPR la Budapesta Centralei MAE român la 19 iunie 1959, dosar special Ungaria, problema 220/8, 1946-1961, cutia 414, f. 101.

în cinstea delegației de partid conduse de tov. C. Scarlat, a fost în ton cu poziția promovată de București, de a considera problema ca una de politică internă¹⁰¹.

Nici statele occidentale nu au rămas indiferente față de modificările aduse în sistemul de învățământ în limba maghiară din România, întrebări privind poziția Budapestei față de aceste măsuri fiind adresate diplomaților maghiari de către membri ai corpului diplomatic acreditat la București¹⁰². În evaluarea ambasadorului Marii Britanii la București, desființarea Universității „Bolyai” și a altor școli maghiare a reflectat o schimbare politică din partea conducerii române, în contextul în care „ani de-a rândul românii au promovat cu mândrie și peste tot că acordă drepturi depline minorității maghiare, că maghiarii dispun de universități autonome de limbă maghiară etc.”¹⁰³. Răspunsul oferit de ambasadorul RPU denotă o precauție foarte mare din partea acestuia, fiind cunoscută, de altfel, poziția lui J. Keleti în chestiunea minorității maghiare din România. Astfel, ambasadorul Keleti a arătat omologului britanic că măsurile luate de autoritățile române în domeniul protecției minorităților naționale au fost și rămân corecte și a amintit că nici el însuși nu a pus întrebări cu privire la noile măsuri, considerate ca aparținând treburilor interne ale României, toate informațiile avându-le din surse publice. În finalul comunicării transmise Centralei MAE ungar, ambasadorul Keleti aprecia că unii diplomați occidentali acreditați la București urmăreau cu mare atenție situația minorității maghiare din RPR, fiind avizi să extragă beneficii de pe urma noului context, concluzionând că „trebuie să rămânem vigilenți”¹⁰⁴.

Concluzii

Urmărind să își asigure stabilitatea regimului, liderii comuniști români au reușit să își implementeze planul de subordonare a tuturor structurilor societății, instituțiile de învățământ superior fiind printre cele mai atent supravegheate. Unificarea Universității „Bolyai” cu Universitatea „Babeș” din Cluj a fost o lovitură extrem de dură și cu efecte pe termen lung asupra educației în limba maternă și a formării elitelor maghiare în Transilvania, care a lăsat urme dificil de depășit inclusiv în zilele noastre, revendicările reprezentanților minorității maghiare din România de a avea o universitate maghiară fiind extrem de actuale.

¹⁰¹ AMAE, Extras din Informare despre o discuție avută cu tov. Moravec, adjunct al Sec. Ext. CC PCC, Ambasada RPR la Praga, nr. 4433, 10 august 1959, strict secret, dosar special Ungaria, problema 220/8, 1946-1961, f. 184. Documentul a fost transmis de către MAE român Secției Externe a CC al PMR din dispoziția tov. Mălășan.

¹⁰² MOL, KÜM, Vizita însărcinatului cu afaceri olandez acreditat la Budapesta, informare din partea Ministerului de Externe ungar către Ministerul Finanțelor al RPU, pe baza informării Ambasadei RPU la București, nr. 006345/1959, 17 noiembrie 1959, strict secret, cutia XIX-J-1-j 4 România, 1945-1964, p. 2.

¹⁰³ MOL, KÜM, Vizita de prezentare a ambasadorului englez, Ambasada RPU la București, nr. 152/1959. szt., 27 aprilie 1959, strict secret, cutia XIX-J-1-j 4 România, 1945-1964, p. 2.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 2-3.